

Preek Cantatedienst Kloosterkerk 28 augustus 2022, ds Carel ter Linden

Sinds de mens is ontstaan, gemeente, dat is dus zo ongeveer 200.000 jaar geleden, vereerde hij de Zon als een godheid. En de maan, de regen, de donder, als niet veel mindere goden. Goden van wie de mens zich volstrekt afhankelijk wist en die beslisten over leven en dood. Tot zo ongeveer 3000 jaar geleden: dan breekt het volk Israël, vermoedelijk als eerste volk in de wereld, geleidelijk aan met deze goden. Ze kunnen die voortaan alleen nog zien als schepselen van een nog hogere, onzichtbare grootheid die zij, nog geheel in de geest van die tijd, 'God' bleven noemen. Dat is natuurlijk een enorme stap geweest in de geschiedenis van de menselijke geest.

Maar er vindt tegelijk een zo mogelijk nog grotere revolutie plaats: zij stelden zich deze God voor als een *menselijke figuur*. En dat vermoedelijk omdat in dit volk de dringende behoefte leefde aan een leidsman die hun de weg in het aardse bestaan zou wijzen en hen kon bemoedigen en steunen.

De ontwikkeling in die vormgeving hing ongetwijfeld samen met de eigen geschiedenis van dit volk, dat als elk volk steeds opnieuw moest leren wat wijs is en niet wijs, goed en niet goed, wat recht is en wat onrecht. En die met vallen en opstaan eenmaal verworven inzichten worden dan door de dichters en profeten van Israël verwerkt tot verhalen over een wijze, vaderlijke God, die zijn profeten de woorden in de mond legt, die zij tot het volk moesten spreken. Die zelfs een keer afdalt om op een berg aan hun leidsman Mozes persoonlijk een aantal levensregels voor zijn volk mee te geven, die deze God – zegt het verhaal - met zijn vinger op twee vlakke stenen had gegrift. Vingerwijzingen van boven dus, zou je kunnen zeggen, voor eeuwig geëtst in de rots. Rotsvast dus. Onvergankelijk. Tien in getal, een kind kan ze op zijn vingers natellen.

Nu is de bijbel tegen veel bestand – zei ooit Gerard Reve – maar niet dat wij zulke verhalen letterlijk gaan nemen. Dan worden ze ongeloofwaardig. Dan doen we ze tekort. En onszelf ook. En dan wordt de figuur van die God uit die verhalen voor ons moderne mensen meteen ook een vraag.

Nu werd dat algemene en neutrale woord 'God' ook door het volk Israël zelf beschouwd als een onvoldoende weergave van het wézen van hun God. Dat vertelt dat diepzinnige verhaal hoe Mozes een stem hoort die hem oproept met zijn volk het steeds onderdrukkender slavenbestaan in Egypte te ontvluchten. Maar Mozes voorziet dat hij zijn volk daarvoor niet zomaar meekrijgt. En dan zegt hij: 'Ze zullen me vragen: wat is dat voor god die jou dat heeft ingegeven? Hoe is zijn naam? En wat moet ik dan zeggen?' En dan zegt de stem: 'Ik zal er zijn, zoals ik

er zijn zal. Zeg maar tegen ze: IK ZAL ER ZIJN heeft mij gestuurd.’ Alsof die stem zeggen wil: Vertrouw maar op mij Mozes. Ga maar op weg, ik ben met jullie. Heel menselijk. En met die boodschap krijgt Mozes zijn volk tenslotte mee.

U weet misschien wel, gemeente, die hebreeuwse naam *Jahwe* zal een jood nooit uitspreken. Uit eerbied omzeilt hij die heilige naam en zegt in plaats daarvan: Adonai, of wel in onze taal: ‘de Heer’. Maar er staat eigenlijk: Ik zal er zijn... En onze bijbel vertalingen hebben dit joodse gebruik ook gevolgd. Het klinkt straks in de cantate als een juichkreet: ‘Der Hérr ist Gott . Der Hérr ist Gott’. Die ene, die ‘er zijn zal’, die bevrijdende God is onze God. En geen ander.

Die stem, die Mozes opriep zijn volk uit de Egyptische tirannie te bevrijden, was natuurlijk een stem binnen in hem. Een stem waar hij niet aan wilde, maar die hem niet met rust liet. Tot hij zich eindelijk gewonnen gaf..

En wat een immense invloed is er in de afgelopen eeuwen niet van die stem uitgegaan! Die stem is voor miljoenen mensen in de wereld een stem geworden buiten hen! Die stem heeft mannen en vrouwen uit Afrika, ooit in immense scheepsladingen als slaven uit hun geboorteland weggevoerd, de wereld over, op den duur de moed gegeven om in het hun vreemde land in opstand te komen tegen hun blanke meesters en zich overal, volk voor volk, te bevrijden uit hun onderliggende positie. En in hun liederen klonk opnieuw diezelfde stem door, als Mozes gehoord had: Go down, Mozes, way down in Egyptland, tell all Faraos, zeg tegen al die Farao’s: let my people go! laat mijn volk gaan...! Want deze zwarte nazaten kenden de verhalen, ze kenden het evangelie van de bevrijding. Dat hadden we ze notabene zelf gebracht! ‘De Europeanen – zei destijds de Zuid-Afrikaanse aartsbisschop Tutu – namen ons het land af, maar gaven ons de bijbel. En – zei hij - dat was een goede deal, want daarmee kregen we het meest subversieve, revolutionaire wapen in handen dat er maar bestaat.’

De stem die Mozes riep zijn volk uit Egypte te bevrijden wordt in de geest van die tijd door het verhaal verbeeld als afkomstig van een God búiten hemzelf. Maar we moeten niet verbaasd zijn als onze kinderen en kleinkinderen ons daarin niet meer kunnen volgen. En dat zou wel eens een van de redenen kunnen zijn, dat kerkenbanken die eenmaal leeg zijn geraakt, niet meer gevuld raken. De meesten zeggen eenvoudig: zo’n God bestaat niet. En ik denk ze daar gelijk in hebben. Al ligt dat woordje ‘God’ hen overigens wel in de mond bestorven. ‘O my Gód...’ Je hoort het dagelijks. Of denk aan die student die, gevraagd of hij in God geloofde, zei: ‘Nee, ik ben atheïst, godzijdank...’

Wij mensen van nu – en niet alleen de jongeren - zijn van een andere tijd en van een andere cultuur dan die van het oude Israël. Maar misschien mogen wij het woordje ‘God’ naar onze tijd toe vertalen als ‘Eeuwige Beginselen’ van recht en menselijkheid’. Die daarmee tegelijk een aanhoudend appèl inhouden op de mens tot verzet, daar waar deze beginselen worden geschonden. Verbonden met een diep vertrouwen dat de strijd van mensen tegen leugen en onrecht loont. Dat het licht het telkens weer van de duisternis zal winnen. Een aanhoudend appèl tenslotte tot zorg voor onze medemens die lijden moet onder honger of ziekte of onderdrukking, die mens naast ons die, zo leerde Mozes, is als wij zelf.

Ik vermoed dat wij allen, gelovigen en niet-gelovigen, in die eeuwige beginselen diezelfde stem herkennen als die Mozes in zijn hart vernam. Het is een stem die ons niet met rust laat, omdat de schrik ons bijvoorbeeld om het hart slaat als wij zien hoe er duizenden en duizenden op de vlucht zijn, mannen en vrouwen en kinderen, omdat hun leven onder Farao’s van deze wereld niet meer veilig is en die daarom een beroep doen op onze gastvrijheid.

Het besef dat er buiten deze wereld en buiten de mens een eigen zelfstandig denkende en handelende werkelijkheid zou bestaan, die wij God noemen, is vele mensen, ook binnen de kerk, menig predikant en theoloog inclusief, vreemd geworden. Maar gemeente, als in de bijbel het woord ‘God’ klinkt, of ‘De Heer’, dan gaat het wel degelijk om wat voor ontelbare mensen de eeuwen door een *werkelijkheid* is geworden. Een *gééstelijke werkelijkheid*. Een *levensopdracht*. Als het gaat om de God van Mozes de schaapherder en van Jezus de timmerman, dan hebben we het over een *geestelijke kracht* binnen henzelf, die deze twee mensen ervoeren als een werkelijkheid *buiten* henzelf, die hen uittilde boven hun eigen twijfel en moedeloosheid. Voor Mozes ging het erom zijn volk te bevrijden uit de tirannie van Egypte, en voor Jezus ging het erom zijn volk te bevrijden uit de verstarde vorm van de geloofspraktijk van zijn dagen. En beiden werden in hun leven gevoed door hun geloof in die ene vaderlijke God, die zij ervoeren als een levende kracht, die zij vertrouwden, en die hun de moed gaf om tegen alle weerstanden in de stem van hun hart te blijven volgen die zij hadden gehoord. Voor ons, die navolgers van Mozes en Jezus proberen te zijn, gaat het om een kracht binnen u en mij, om in de geest van Mozes en Jezus boven onszelf uit te stijgen, en ons leven te geven aan meer dan louter ons eigen bestaan. Maar die geestelijke kracht is uiteraard niet het exclusieve eigendom van joden of christenen.

Maar hoe doen we dat: boven onszelf uitstijgen...?

Johannes de evangelist omschrijft deze God met het woord 'Liefde'. Maar deze God, deze Liefde kan niet spreken. Evenmin als het recht dat kan. Alleen de mens, maar ook echt alleen de mens kan deze liefde, de vrede, de gerechtigheid een stem geven. En dat hebben Israëls profeten gedaan, tot en met die ene, zegt Johannes – ik zeg nu met mijn eigen woorden wat wij daarstraks lazen – die ene, die man van Nazareth, die deze liefde, deze Geest, als geen ander heeft belichaamd. Alleen als wij het mét hem deze God nazeggen, tegenover wie ons op een bepaald moment nodig heeft: 'Vertrouw maar op mij... ik - zal - er – zijn', dan zijn wij mens. Dan lijkt ons leven ergens naar.

Dat is wat ouders zeggen tegen hun kind. En dat zal een kind zeggen tegen zijn of haar vader of moeder, als die behoeftig zijn geworden, en oud: Ik zal er zijn... Hoe vaak zien wij niet hoe burens of flatbewoners inspringen voor elkaar, in geval van ziekte en nood? Wat doen zij dan anders dan er-voor-elkaar-zijn? En of wij ons dat nu bewust zijn of niet, gemeente, daarmee - en dat is zo aardig, zo geestig – daarmee spellen wij mensen de geheime naam van God. Het geheim van het leven zelf.

Dat dit niet altijd even gemakkelijk is, gemeente, dat weet ieder van ons. Maar dat zijn momenten waarop een mens soms boven zichzelf uitstijgt.

En nu gaan wij zo meteen verder luisteren naar de cantate. De tekst daarvan is één en al loflied op deze God. U weet: deze cantates zijn allemaal geschreven in een tijd dat men God zag als een autonome, buiten de mens bestaande grootheid. Een God – zo klonk het in het openingskoor - die 'ons met troost vervult en alle verdriet stilt'. Maar een ander troosten, en echt iemand ruimte geven in zijn of haar verdriet, dat kan alleen de ene mens tegenover de ander. Maar mag ik dan voorstellen dat u bij dat woordje God – het klinkt in de cantate maar liefst twintig keer – dat u dan daarbij denkt aan Gods eigenlijke, meest wezenlijke naam: 'Ik zal er zijn...' Dan krijgt heel die lofzang een ander karakter. Dan zullen wij er ook voor elkaar zijn. Dan zien wij om naar wie om ons heen of in de wereld ons nodig heeft.

Immers: God heeft – zo zei de Duits-amerikaanse theologe Dorothee Sölle het ooit - geen andere handen dan de onze.

Gemeente, wij moeten eindigen. Maar dat doen wij ditmaal op een andere manier dan gewoonlijk. Want deze dag heeft iets bijzonders. U weet dat het Residentie Bachkoor dat in afwisseling met het Residentie Kamerkoor voorgeat in de maandelijkse cantate, al 150 jaar bestaat. Zoals het Residentiekamerkoor al 45 jaar bestaat. U begrijpt, dat hebben deze beide koren inmiddels met verve gevierd.

Maar vandaag zijn oudleden van het Bachkoor onze gast, die uit het hele land en zelfs het buitenland hierheen zijn gekomen om deze dienst mee te maken en na afloop daarvan elkaar te ontmoeten. En dat alles vanwege de onsterfelijke muziek van die begenadigde man, van wie de beroemde theoloog Karl Barth ooit zei, dat diens muziek ook de favoriete muziek van de engelen was. Behalve in hun vrije tijd, dan kozen zij voor Mozart. Naar deze zangers van vroeger en van nu en hun dirigent gaat vandaag onze grote dank uit. En ook naar ons prachtige Residentie Bachorkest. Bijzonder is dat: toen u, lieve oudleden, destijds voor Gerard Akkerhuis of Jos Vermunt hebt voorgezongen – ik noem beide namen vanuit onze diepe dankbaarheid - zullen zij u niet naar uw geloof hebben gevraagd. Alleen uw stem hebben willen horen. Maar u zult, al die keren dat u hier gezongen hebt – of gespeeld – af en toe toch ook die andere stem hebben gehoord, de stem die Mozes in zijn leven hoorde. En de man van Nazareth. En van dié stem zong n speelde u dan! En het kan niet anders, dan dat u dan soms hebt gezongen boven uw eigen geloof en twijfel uit. Maar u wás er voor ons. U bemoedigde ons, tilde ons op, gaf ons kracht en energie om dat prachtige en soms zo weerbarstige leven weer op ons te nemen.

Het heeft daarom iets ontroerends – en dit tot lot - als er ergens in de bijbel staat dat God zélf een lied voor zijn volk heeft gemaakt, om dat te zingen. Want, dacht God – zo staat het in het verhaal - als ze dit lied goed in hun geheugen en hart prenten, zal dat hen ervan weerhouden om verkeerde wegen in te slaan en andere goden na te lopen. Het gaat met andere woorden om een lied van geloof, van hoop, van vertrouwen, tegen onze eigen verleidingen en zorgen en angsten in. Met andere woorden, gemeente: wij hoeven het lied niet te dragen, het lied, de muziek, draagt, als het goed is, óns. Het tilt ons op en geeft ons nieuwe moed. En moge dat hier in deze kerk nog lang zo zijn.

Amen